

Олег СЕРБІН
завідувач відділу систематизації НБУВ, канд. іст. наук, ст. наук. співр.

Світлана ГАЛИЦЬКА
молодший науковий співробітник відділу систематизації НБУВ

ЕФЕКТИВНІСТЬ БІБЛІОТЕЧНОЇ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ АВТОМАТИЗАЦІЇ ТРАДИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ АНАЛІТИКО-СИНТЕТИЧНОГО ОПРАЦЮВАННЯ ДОКУМЕНТІВ

В публікації розглянуто практичні питання систематизації інформації засобами сучасних технологічних можливостей. Проаналізовано процеси систематизації в контексті автоматизації традиційних процесів наукового опрацювання документів. Визначено та проаналізовано технологічні та методичні особливості процесу систематизації крізь призму ефективності кінцевого результату.

Ключові слова: систематизація, аналітико-синтетичне опрацювання документів, автоматизована бібліотечна інформаційна система, технологічна платформа

Комплексна автоматизація технологічних бібліотечних процесів є одним з важливіших напрямків розвитку бібліотеки на етапі становлення сучасного інформаційного суспільства. Впровадження інформаційних технологій на кожному етапі оброблення надходжень, використання новіших програмних і технічних засобів в основних інформаційно-бібліотечних процесах, нові технологічні рішення щодо виконання традиційних технологічних циклів і операцій — це підґрунтя для забезпечення принципово нового рівня організації робочих бібліотечних процесів, зокрема систематизації документів і створення електронних каталогів, які є основою функціонування автоматизованої бібліотечної інформаційно-пошукової системи.

Систематизування документів (аналітико-синтетичне оброблення) — складний інтелектуальний процес, результатом якого є прийняття

систематизатором певного класифікаційного рішення згідно з певною системою бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК, УДК тощо) і робочими таблицями класифікації, укладеними з урахуванням особливостей структури та рівня деталізації систематичного каталогу бібліотеки. В цьому контексті зауважимо, що організоване впорядкування інформації спеціалістом проводиться двома способами: логічна обробка інформації та обробка засобами почуттів, емоцій. Логічна обробка інформації характеризується систематичним і послідовним, на основі логічних операцій, перетворенням інформації – це, так би мовити, науковий спосіб обробки інформації. Але людина не тільки логічно обробляє інформацію, перетворюючи її у вигляд адекватний щодо відповідних дій в аспекті реагування на первинний зміст даного інформаційного повідомлення, а обробляє інформацію, використовуючи почуття та емоції. У цьому випадку інформація обробляється на чуттєвому рівні, базуючись на якихось внутрішніх емоціональних підвалинах сприйняття дійсності. Сприйняття – пізнавальний процес, який полягає у відображенні людиною предметів і явищ, в сукупності всіх їхніх якостей при безпосередній дії на органи чуття – дуже складний, багатогранний і швидкоплинний процес. Буде неправильним вважати, що фази відбору, обробки та оцінки жорстко розмежовані і знаходяться одна за одною в чітко визначеній формі і за означеною схемою. Насправді ці процеси (відбір, оброблення та оцінка) проходять практично одночасно і миттєво, і цим самим, в одному цілому, становлять сприйняття людиною оточуючих її реалій. Більше того, систематизація інформації в цілому здійснюються відповідно до конкретних визначених принципів, все ж, для кожної людини характерна індивідуальність у перебігу цих процесів, яка завжди робить сприйняття індивідуальним і суб'єктивним, роблячи систематизацію унікальною по суті в проекції на її кінцевий результат. Тому, як бачимо, повністю автоматизувати процес систематизування, основним етапом якого є аналізування змісту джерела інформації, неможливо, але можна за допомогою системи автоматизації створити умови, сприятливі для

підвищення ефективності та якості праці систематизаторів. Цим і продиктована актуальність даного дослідження. Об'єктом дослідження є бібліотечна систематизація в контексті автоматизації традиційних процесів наукового опрацювання документів. Предметом є ефективність бібліотечної систематизації як результат автоматизації процесів наукового опрацювання документів. Метою є визначення основних рис ефективності бібліотечної систематизації в умовах автоматизації процесів наукового опрацювання документів.

В рамках даного дослідження цінними є слова К. Лобузонаї, яка, в своїй монографії «Бібліотечні класифікації в сучасних інформаційних сервісах» [2], цитуючи О. Лавренову [1, с. 615-619.], зазначає, що проектом майбутнього може стати база даних, що містить багатомовний словник слів і словосполучень, зв'язаних нормативними/авторитетними записами для різних класифікацій і предметних рубрик (тезаурусів), використання такого масиву стало б у нагоді для пошуку у міжнародних базах даних, у даному разі бібліотеки не будуть залежати від розбіжностей у мовах пошуку та типу класифікації власних електронних каталогів або придбаної бази. Така ідея оптимізації пошуку дуже далекоглядна, з огляду на практичну її реалізацію вже сьогодні. Але важливим аспектом сумісності інформаційно-пошукових мов (ІПМ) є не тільки методи їх пошуку, а й попередні методи їх систематизації в одну базу даних, за для можливості реалізації подальшого пошуку. Принагідно варто зазначити, що нами, враховуючи вище вказаний досвід та ідеї, була розглянута можливість створення такого механізму на основі аналізу ІПМ в цьому та попередніх дослідженнях [4, 5].

В іншій своїй монографії «Технологія організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності» К. Лобузїна, розглядаючи бібліотечні класифікації як засіб організації знань, слушно зауважує: «Бібліотечні класифікації та інші бібліотечні семантичні технології не втрачають своєї цінності в електронному середовищі. Семантична мережа бібліотечного рубрикатора реалізує всі необхідні зв'язки між пошуковими лінгвістичними

об'єктами: ієрархічні, синонімічні та асоціативні зв'язки» [3, с.]. Це твердження автора, на наше переконання, свідчить про першочерговість змістовності способів систематизації в контексті розвитку форм організації знань.

Сьогодні Національна бібліотека ім. В. І. Вернадського (далі — НБУВ) опрацьовує надходження за допомогою багатофункціональної системи автоматизації бібліотек (далі — САБ) «ІРБІС64», яка поєднує усі технологічні етапи опрацювання документів в технологічному циклі «Шлях документа» і є комплексом автоматизованих робочих місць. Інформаційно-пошуковою мовою цієї системи став Рубрикатор НБУВ — робочі таблиці класифікації, побудовані на основі повного варіанта таблиць ББК для наукових бібліотек з урахуванням структури Генерального систематичного каталогу і особливостей фондів НБУВ.

Електронний каталог (далі – ЕК) НБУВ – машиночитаний бібліотечний каталог, складник довідково-пошукового апарату і основний компонент системи автоматизації бібліотеки. Він розкриває зміст фондів друкованих, аудіовізуальних, електронних документів, служить для забезпечення вільного доступу до інформаційних ресурсів НБУВ і реалізації багатоаспектного оперативного інформаційного пошуку, сприяє підвищенню якості інформаційного обслуговування користувачів, тобто визначає функціональні можливості інформаційно-пошукової системи бібліотеки.

ЕК НБУВ, створений спільною працею висококваліфікованих бібліографів, каталогізаторів, систематизаторів, програмістів та інших фахівців, є сукупністю таких бібліографічних баз даних:

- ЕС Електронний каталог НБУВ;
- JRN Періодичні та продовжувані видання;
- RUBR Рубрикатор НБУВ;
- VFEIR Електронні інформаційні ресурси;
- RUBG Рубрикатор НБУВ (ТТП).

Масив даних ЕК НБУВ складають бібліографічні описи документів, створювані в результаті виконання комплексу технологічних процесів опрацювання надходжень (АРМ «Каталогізатор»), одним з яких є систематизування. Функції систематизаторів у формуванні баз даних ЕК: внесення індексів в бібліографічні описи джерел інформації, редагування баз даних ЕК, ведення бази даних «Рубрикатор НБУВ» (відкриття нових рубрик, внесення змін і доповнень, доповнення рубрик додатковими відомостями тощо).

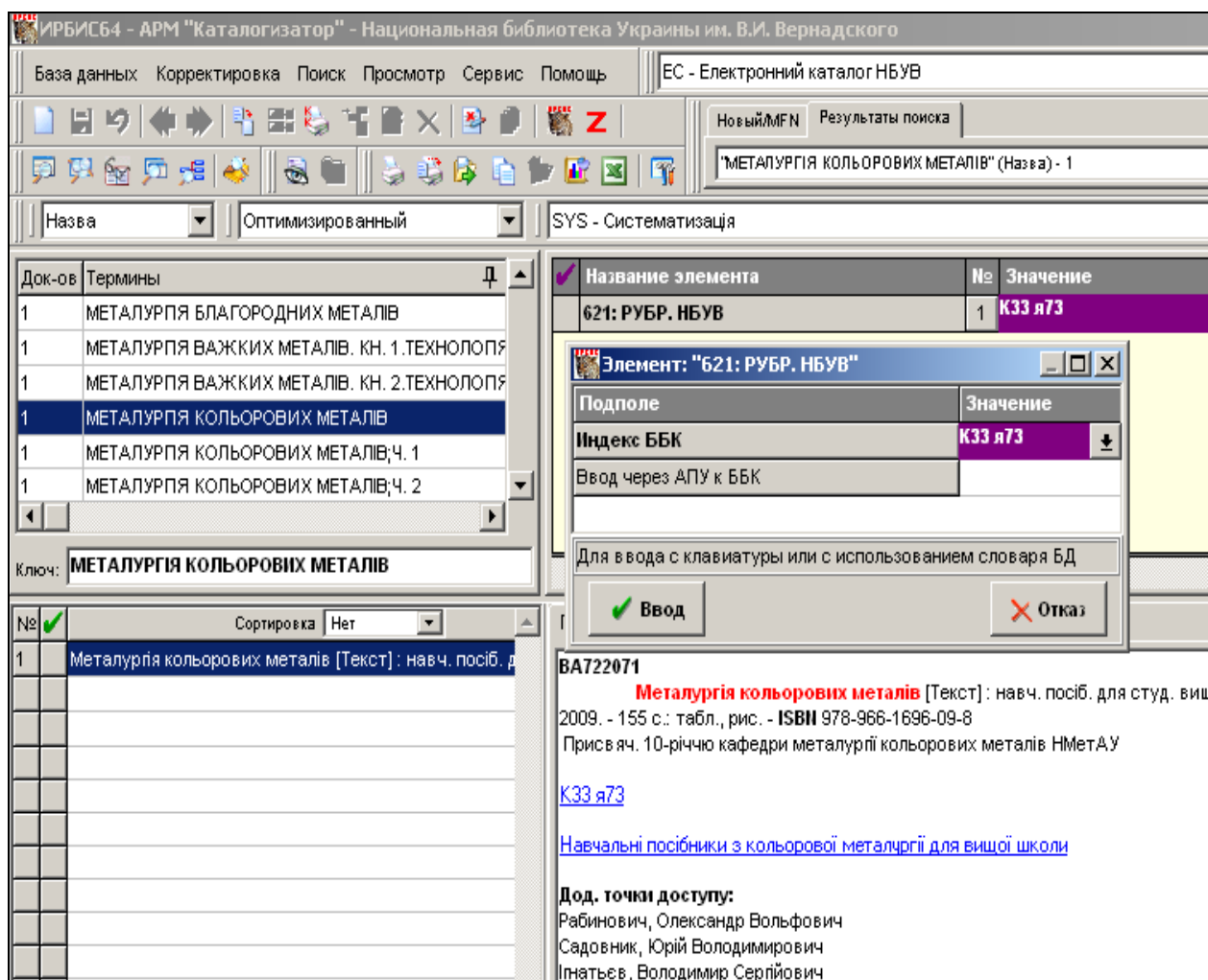

Рис. 1. Автоматизоване робоче місце систематизатора (АРМ «Каталогізатор»)

Систематизування документів здійснюється за загальною методикою систематизації, яка передбачає розкриття змісту документа з найбільшою повнотою, виявлення в ньому найсуттєвішого з наукової точки зору. На

якість остаточного класифікаційного рішення, яке приймає систематизатор, впливає забезпечення фахівця методичними, інструктивними, довідковими ресурсами. Саме завдяки можливості використовувати створювану базу даних «ЕК НБУВ» як потужний довідковий та методичний ресурс впровадження САБ «ІРБІС64» значно полегшило і прискорило трудомісткий процес систематизування документів.

Однією з функцій САБ «ІРБІС64» є автоматичне формування словників, які дозволяють здійснювати швидкий пошук документів за будь-якими елементами їхніх описів. Так, наприклад, можна скористатися словником ключових слів для перегляду описів документів певної тематики. Для цього потрібно ввести у пошукове поле ключове слово (наприклад, «вишивання»). Результат пошуку — перелік документів, описи яких містять необхідний термін (рис. 2).

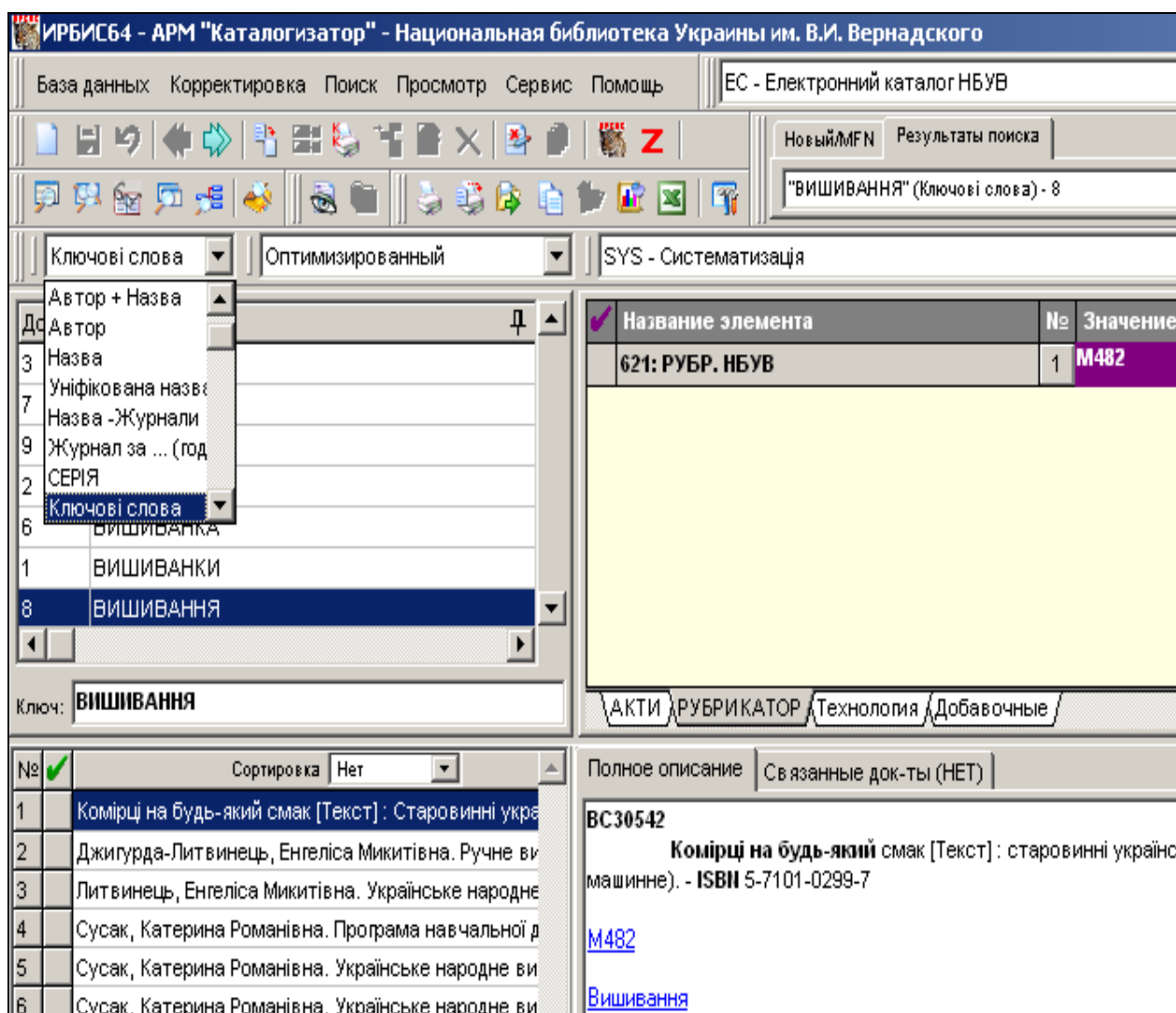

Рис. 2. Пошук документів за словником ключових слів

В разі необхідності натисканням на підкреслений індекс можна перейти до бази даних «Рубрикатор НБУВ» і продивитися методичні вказівки, додаткові заголовки та довідкові відомості до рубрики (наприклад, рубрика «M482 Вишивання»):

«M482» Вишивання

Вишивальні матеріали ; вишивальні нитки ; канва ; канитель ; вишивальне приладдя ; гладь ; рішельє ; тамбур ; хрестик.

Вишивання трикотажних виробів див. M380.605.

Вишивання - вид прикладного мистецтва, спосіб оздоблення тканого полотна нитками. Для вишивання використовують лляні та бавовняні нитки, шовк, вовну, металізовані нитки, бісер, перли, стекларус, перламутр, скло, дорогоцінне, напівдорогоцінне, виробне каміння тощо

канва - тканина розрідженої структури для вишивання, лляна, бавовняна або синтетична (у давнину виготовляли з конопель)

канитель - тонка спіральна металева (звичайно золота або срібна) нитка для вишивання

гладь - шов у вишиванні. Стібки шва розташовуються за контуром узору або повністю заповнюють його. Гладь розрізняють односторонню (узор тільки на правому боці) і двосторонню

рішельє - ажурна вишивка, краї (контури) якої обметані петельним швом, а просвіти заповнюються зв'язуючими снуваннями — бридами. Фон тканини вирізують

тамбур - вишивка, яка має вигляд ланцюжка; виконують голкою або крючком

хрестик - вишивальний глухий односторонній лічильний шов. Виконують хрестик двома діагональними стібками, які перетинаються. При цьому зі спіднього боку утворюються короткі вертикальні та горизонтальні стібки

Слід зазначити, що словник ключових слів є ненормованим, в нього автоматично потрапляють слова із заголовка та вихідних даних документа (в базі «Електронні інформаційні ресурси» додаються слова з анотацій, переліку ключових слів і повних текстів документів), а вони далеко не завжди є ключовими словами, які дійсно складають його пошуковий образ. Крім того, означені слова зберігають у словнику ті самі форму, відмінок, число тощо, в яких вони вжиті у документі. Тому в процесі систематизування слід використовувати традиційні алфавітно-предметні покажчики до розділів Рубрикатора НБУВ, які дозволяють представити не тільки багатоаспектність систематичного підходу до розкриття змісту документів, а й всю систему зв'язків і розмежувань [Сукиасян, ср. табл. ББК, доклад]. Пошук за ключовими словами, як правило, систематизатори застосовують для уточнення і перевіряння правильності прийнятого класифікаційного рішення, особливо у складних випадках систематизації, для з'ясування випадків дублювання певних тем у різних розділах і підрозділах тощо.

Для перегляду описів усіх документів, зібраних під певною рубрикою та її підрубриками, необхідно скористатися пошуком в базі даних «ЕК НБУВ» за Рубрикатором НБУВ. У цьому випадку у пошукове поле потрібно ввести індекс цієї рубрики (рис. 3). Очевидно, що на такий перегляд у картковому систематичному каталозі систематизатор витрачає значно більше часу, особливо, якщо йому потрібно швидко переглянути декілька рубрик з різних розділів Рубрикатора НБУВ. Слід підкреслити, що САБ «ІРБІС64» надає оперативний доступ до усього масиву рубрик ЕК, за необхідності можна за лічені хвилини ознайомитися зі структурою будь-якого розділу або підрозділу ЕК і певними рубриками (зазвичай систематизатор має на

робочому місці друковані таблиці класифікації лише закріплених за ним розділів).

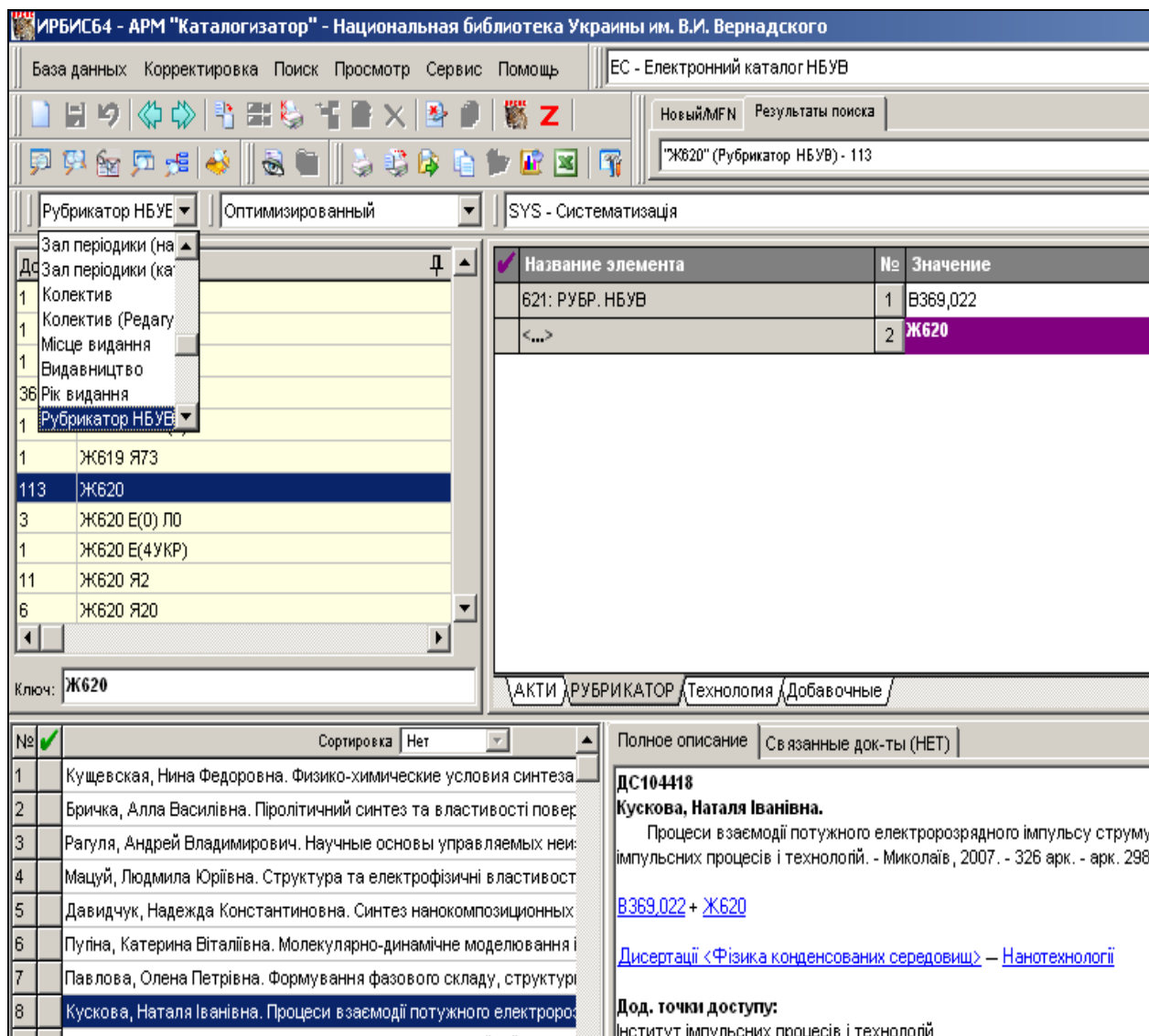

Рис. 3. Пошук документів за Рубрикатором НБУВ

У складних випадках систематизації, коли, наприклад, потрібно визначити місце в класифікаційній ієрархії для нових термінів, понять або технологій або в разі розглядання специфічних питань вузькопрофільної тематики систематизатори використовують довідкові, енциклопедичні видання, Інтернет-ресурси тощо. В деяких випадках корисно переглянути описи попередніх видань певного автора. Безумовно, пошук документів за автором в електронному каталозі займає значно менше часу порівняно з пошуком у картковому алфавітному каталозі (рис. 4).

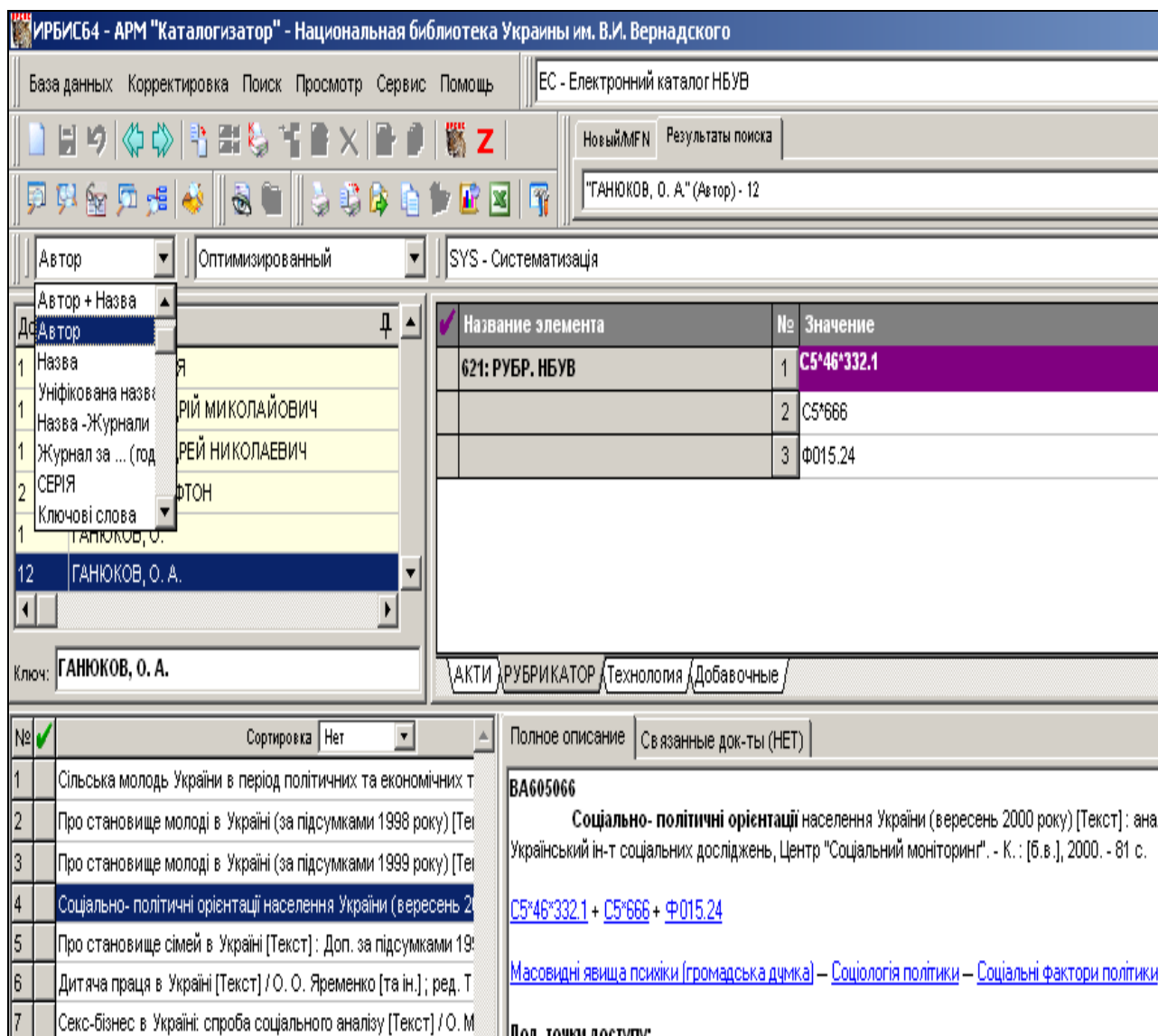

Рис. 4. Пошук документів за автором

Також САБ «ІРBIC64» дозволяє прискорити процес опрацювання надходжень за рахунок копіювання індексів, яке є можливим у деяких випадках. Наприклад, під час опрацювання дисертацій дублюють індекси відповідних авторефератів, які, переважно, надходять до бібліотеки раніше за дисертації.

Копіювання індексів буває можливим під час оброблення другого і наступних видань, довідників, словників, енциклопедій, праць щорічних конференцій, семінарів, деяких навчальних посібників тощо. Наприклад, електронний каталог містить описи видань українського орфографічного

словника. Усім виданням надано один і той самий індекс — Ш141.14-418, який можна скопіювати та перенести в опис наступного видання словника (рис. 5).

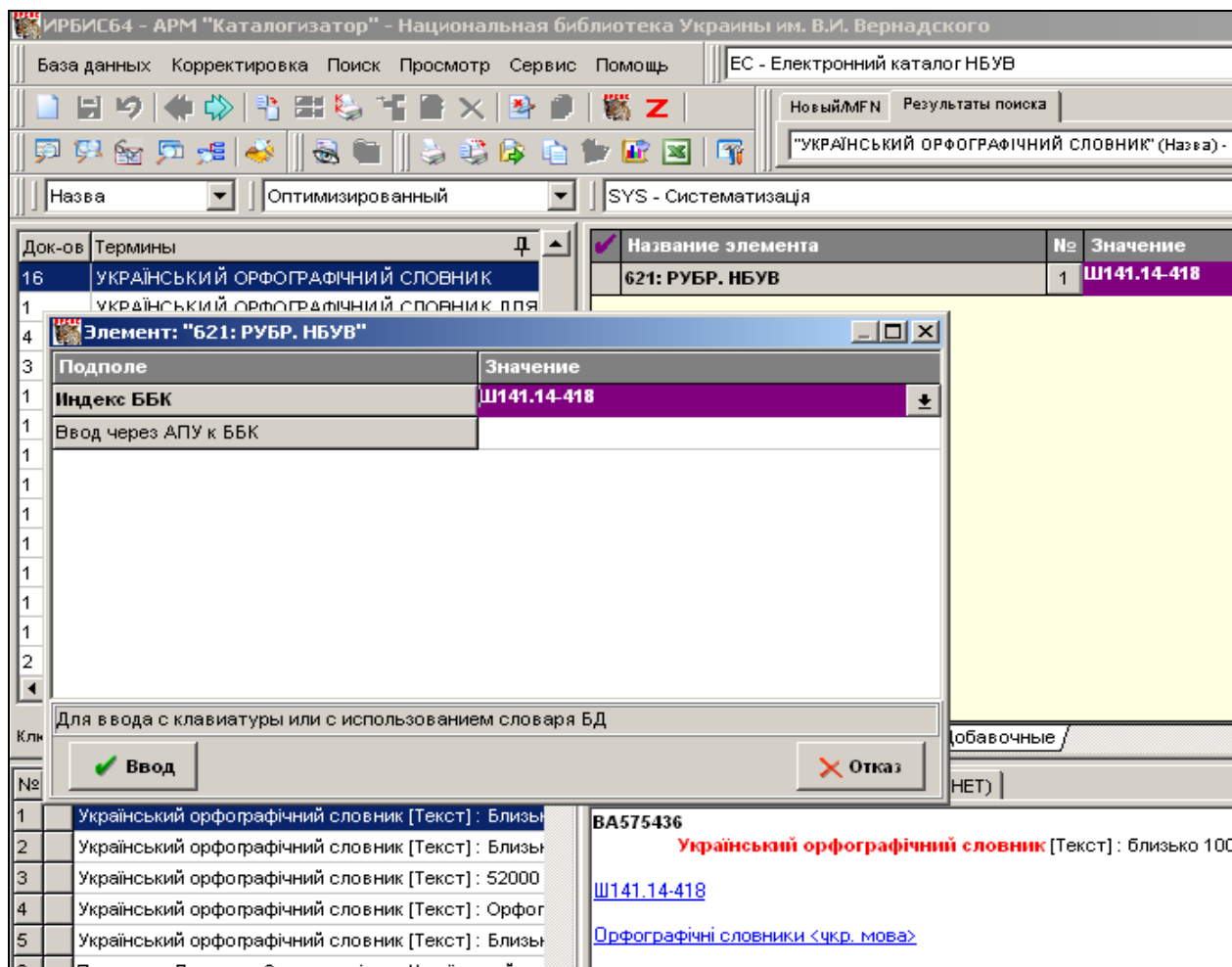

Рис. 5. Копіювання індексу Рубрикатора НБУВ з попереднього видання

Копіювання індексів з попередніх видань суттєво скорочує час оброблення надходжень, але запозичувати індекси потрібно дуже обережно, тому що документи, назви яких навіть повністю збігаються, можуть мати зовсім різний зміст або бути присвяченими різним аспектам розглядання одного й того самого предмета (теми). Також окремі частини багатотомного видання, поєднані загальною назвою, можуть мати різні індекси Рубрикатора НБУВ відповідно до змісту цих частин. Наприклад,

Металургія кольорових металів [Текст] : підруч. для студ. вищ. навч. закл., які навч. за напрямом "Металургія" / ред. І. Ф. Червоний ; Запорізька держ. інженерна академія. - Запоріжжя : ЗДІА, 2008

Ч. 1 : Сировинні ресурси і виробництво / В. І. Пожуєв [и др.]

К33 я73-1

Ч. 2 : Збагачення руд кольорових металів / В. О. Смирнов [та ін.]

И41,33 я73-1

Ч. 4 : Металургія благородних металів / М. О. Маняк [та ін.]

К234 я73-1 + К344 я73-1

САБ «ІРБІС64» автоматично формує перелік усіх введених індексів. Використання цього переліку дозволяє прискорити процес введення індексів та уникнути при цьому помилок (рис. 6).

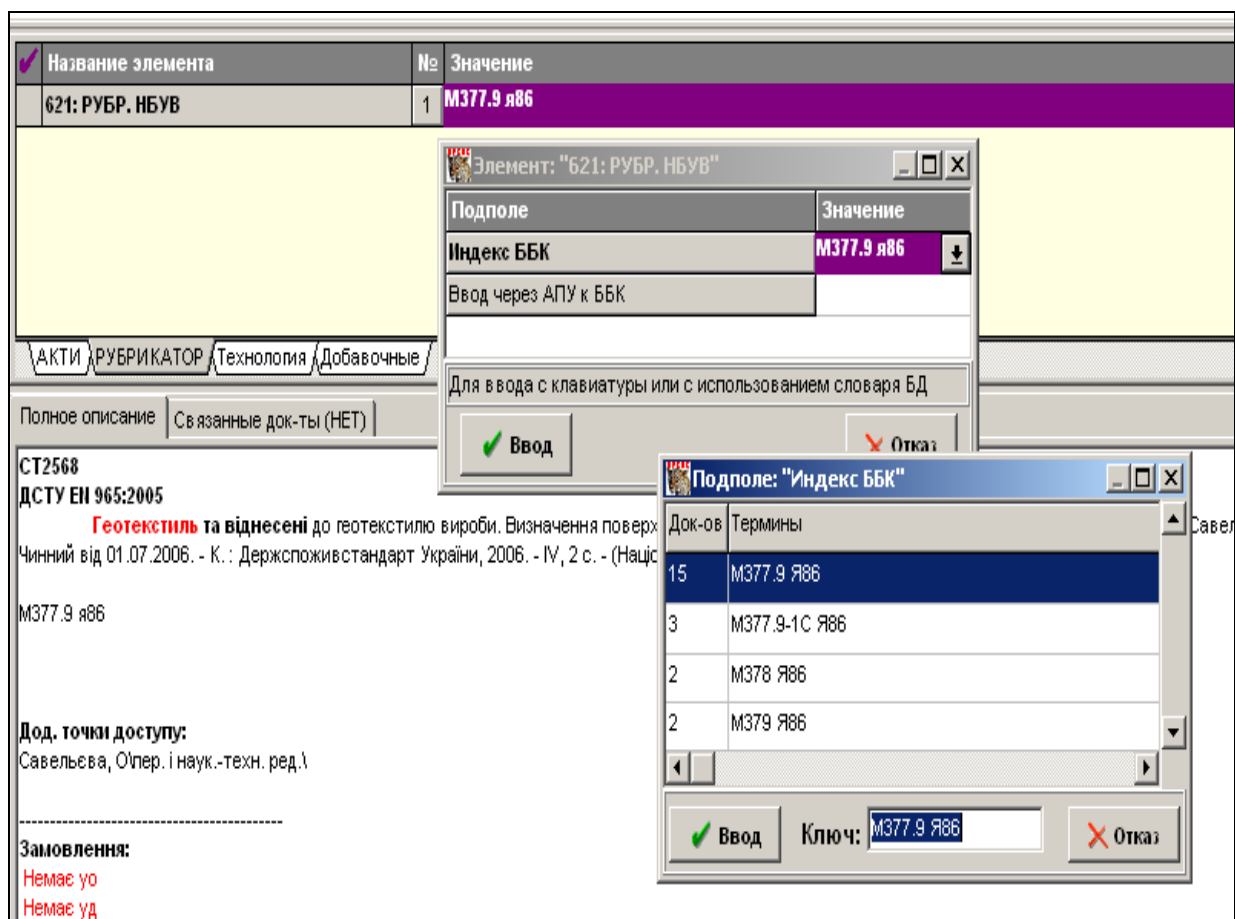

Рис. 6. Введення індексу Рубрикатора НБУВ з переліку індексів

Отже, можна констатувати наступне, що використання сучасної комп'ютерної технології у традиційному бібліотечному процесі, яким є

систематизування документів, надає систематизатору низку суттєвих переваг, а саме:

- оперативний пошук документів за будь-якою ознакою: ключовими словами, автором, назвою, індексом Рубрикатора НБУВ тощо;
- доступ до усіх розділів і підрозділів Рубрикатора НБУВ, можливість швидко переглянути будь-яку рубрику і методичні вказівки до неї;
- оперативний пошук масиву документів, зібраних під певною рубрикою;
- швидкий перехід з однієї бази даних до будь-якої іншої;
- можливість оперативного внесення змін, копіювання індексів з попередніх видань;
- можливість одночасної роботи з будь-якою базою даних довільної кількості фахівців;
- наявність в ЕК бази даних Рубрикатора НБУВ (ТТП), яка містить таблиці територіальних типових поділів;
- швидкодія системи автоматизації, зручність у користуванні.

Таким чином, впровадження САБ «РБІС» зумовило перехід до автоматизованої систематизації, технологія якої поєднує інтелектуальний процес прийняття основних рішень про склад пошукового образу документа з виконанням формальних процедур за допомогою засобів САБ.

З представленого огляду наочно видно, як ефективність процесів систематизування прямо пропорційна компетентному застосуванню технологічних рішень на платформі автоматизованої бібліотечної системи, коли традиційні процеси інтелектуального характеру органічно інтегруються в інформаційно-технологічну площину здійснення наукового опрацювання документів. Автоматизація процесів наукового опрацювання документів зумовлює оперативність виконання певних завдань, але з іншого боку,

вимагає більш вищої кваліфікаційної підготовки співробітників. І тому, в таких умовах, систематизатору потрібно не просто здійснювати аналітичну роботу зі змістом документу, але й компетентно володіти технологічними можливостями платформи, що є по суті концентратором і механізмом процесу систематизації. Систематизація, таким чином, виступає не просто свідченням необхідності залучення новітніх програмних рішень, але, зі свого боку, є інтерпретатором суто технічних можливостей засобів автоматизації в змістовну форму аналітико-синтетичного опрацювання інформаційних даних, в контексті ефективності кінцевого результату.

Список використаної літератури:

1. Лавренова О.А. Лингвистика информационных систем и межбиблиотечное сотрудничество / О.А. Лавренова // Библиотеки и асоциации в меняющемся мире: 4-я Междунар. конф. «Крым-1997»: Материалы конф. – 1997. – Т. 2. – С. 615-619.
2. Лобузін К.В. Бібліотечні класифікації в сучасних інформаційних сервісах: [монографія] / К. В. Лобузін. / НАН України; НБУВ. – К., 2010. – 132 с
3. Лобузін К. В.. Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності [Текст] : монографія / К. Лобузін ; [відп. ред. О. С. Онищенко] ; Нац. акад. наук. України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : [б. в.], 2012. – 249 с.
4. Сербін О. Конгломерат інформаційно-пошукових мов як консолідаційна модель загального механізму впорядкування та пошуку бібліографічної інформації / Олег Сербін // Бібл. вісн. – 2008. – № 1. – С. 3–10.
5. Сербін О. О. Історія, сучасний стан та перспективи розвитку бібліотечно-бібліографічних класифікацій в Україні: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.08 / О. О. Сербін; НАН України; Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського — К., 2008. — 16 с.